

- 10 Ibid. – P.75.
- 11 Кассиан, еп. (Безобразов С.С.). Христос и первое христианское поколение. – Париж; Москва: УМСА-PRESS, 1950. – С. 348.
- 12 Невоструев К.И. Слово св. Ипполита об антихристе в славянском переводе по списку XII века. С исследованием о Слове и о другой мнимой беседе Ипполита о том же, с примеч. и прилож. – М., 1868. – С. 150.
- 13 Никитенко Н.Н. Русь и Византия в монументальном комплексе Софии Киевской: Историческая проблематика. – К., 1999. – С. 192.
- 14 Голубинский Е. История русской церкви. – Т. 1. – Ч. 1. – С. 765-766.
- 15 Розанов С.П. К вопросу о житии.... – С. 39–40.
- 16 Литаврин Г.Г. Киево-Печерский патерик о работоторговцах-иудеях... – С. 482.
- 17 Там же. – С. 494.
- 18 Слово о расслабленном // Библиотека литературы Древней Руси. – СПб., 2000. – Т. 4. – С. 195.
- 19 Дергачева И.В. Посмертная судьба и “иной мир” в древнерусской книжности. – М., 2004. – С. 56-62.

SUMMARY

Maryana Nikitenko

SACRED NUMEROLOGY IN THE PATERIK'S “WORD” ABOUT A SAINT EVSTRATIY

The article is devoted numerical symbolism, to incarnate in Kiev-Pechersk Paterik, namely – in “Word” about a saint Evstratiy. A conceptual conclusion is done about the deep symbolic value of numbers which are in this story. Due to numbers deep spiritual sense of exploit of saint opens up in a story, and also the picture of stay of him is opened out in to paradise.

Key words: Kiev-Pechersk Paterik, saint Evstratiy, numerology, izopsefiya, Protostrator, Aleksandr Makedonskiy, prophet Ilea, just Enoch.

Євгенія Сакал,

магістр історії, Національний університет
“Кієво-Могилянська академія”

ТЕКСТОЛОГІЧНІ РОЗБІЖНОСТІ МІЖ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИМ ПАТЕРИКОМ ТА “ПАТЕРИКОНОМ” СИЛЬВЕСТРА КОСОВА

Аналізуються доктринальні відмінності між середньовічною та ранньомодерною пам'ятками київської православної думки. Головним джерелом дослідження є “Патерикон” (1635 р.) Сильвестра Косова, т. зв. переклад Києво-Печерського патерика польською мовою. Автор “Патерикону”

намагається знайти третій шлях між католицькою та протестантською догматичними традиціями, утім, з більшим взоруванням на католицькі зразки та прихованим опонуванням протестантському вченню.

Ключові слова: “добрі діла”, кальвіністська ідея передвизначення, “митарства”, аскетичні подвиги, чернечі обітници.

Києво-Печерський патерик був остаточно кодифікований у другій половині XV ст., а його перше друковане видання – “Патерикон” Сильвестра Косова – побачило світ 1635 р. у друкарні Києво-Печерського монастиря як нібито переклад польською мовою автентичного давньоруського тексту.

Автор “Патерикону”, виходець із православного шляхетського роду, отримав освіту в Люблінському єзуїтському колеґіумі та Віленській і Замойській академіях; по завершенні навчання прийняв чернечий постриг у Віленському Троїцькому монастирі; згодом викладав у Віленській та Львівській братській школах, а після відкриття Петром Могилою Лаврської школи став її ректором, пізніше префектом Києво-Могилянської колеґії, професором класів риторики і філософії. Як один з організаторів могилянської шкільної реформи та як автор, крім “Патерикону”, ще двох праць¹, Косов, поза сумнівом, належав до найближчого оточення Петра Могилы, реалізуючи разом із ним амбітну програму оновлення “руського” православ'я. Практичні заходи, спрямовані на досягнення цієї мети, вже достатньо широко висвітлені в науковій літературі, проте зосереджена вона головню довкола реформування освіти та дещо пізнішого, 1640-х рр., впорядкування православної обрядовості й догматики. Тим часом “Патерикон” Сильвестра Косова досі привертає увагу лише знавців давньоукраїнського письменства, про що детальніше буде сказано далі, хоча значущість цього твору як одного зі свідчень ранньої богословської рефлексії могилянського родоводу видається більшою. Власне цю лакуну ми спробуємо частково заповнити, що й обумовлює актуальність нашої роботи. Отже, її мета полягає у визначенні текстологічних розбіжностей між текстами Києво-Печерського патерика й “Патерикону” та формулюванні можливих пояснень стосовно мотивів, які спонукали Сильвестра Косова вносити свої виправлення до канонічної пам'ятки.

Історіографія Києво-Печерського патерика представлена переважно дореволюційними працями. Історик Д. Абрамович провів чи не найбільш ґрунтовне дослідження патерика, проаналізувавши структуру пам'ятки, її редакції, списки та літературні джерела й друковані слов'янські видання, а також детально вивчивши Несторове житіє св. Феодосія Печерського. Свої наукові здобутки історик опублікував у монографії “Исследование о Киево-Печерском Патерике как историко-литературном памятнике”, що була видана у Санкт-Петербурзі 1902 р.² У цій розвідці він зазначив основні композиційні зміни в послідовності патерикових новел, зокрема про вміщення Симонового послання перед Полікарповим, а також вказав на винесення окремих біографічних відомостей з житія прп. Феодосія Печерського та створення на їхній основі окремих житій. Д.Абрамович зауважив, що до твору було додано розділ “О гловач SS. Pieczarskich, z ktorych olejek święty rŭpine”. Проте, очевидно, дослідник не ставив собі за завдання визначити

мету цих змін. Також він зафіксував лише одну змістову зміну – наявність у “Патериконі” відомостей, запозичених з польських хронік.

У 1930 р. Д. Абрамович видав Другу Касіянівську редакцію патерика (1462 р.) за рукописом Києво-Печерської лаври (1553-1554 рр.) у серії “Пам’ятки мови та письменства давньої України” (Т. 4). Вона була перевидана репринтом у Києві 1991 р.³ На відміну від свого першого дослідження, Д. Абрамович дещо доповнює відомості про “Патерикон” Сильвестра Косова. Так, він зазначає, що наприкінці “Патерикону” міститься хронологія православних митрополитів і що текст “Патерикону” доповнено звістками, запозиченими з Баронія.

С. Голубев уважав головною метою “Патерикону” Сильвестра Косова “показати світу” життя киево-печерських святих⁴. Полемічні трактати, на його думку, додано до основної частини тексту пізніше. Вони могли бути написані навіть Петром Могилою, хоча в цьому дослідник сумнівається. Ці трактати мали “коротко, але переконливо” показати безпідставність зазіхань католиків, уніатів чи протестантів на Києво-Печерську святиню.

Побіжно заторкує “Патерикон” у своїй “Історії російської церкви” Євген Голубинський. Зокрема, у першому томі, у главі “Просвітництво”, де аналізується писемність Київської Русі, науковець розглянув патерикове житіє Феодосія Печерського у контексті житійної літератури⁵, а в підрозділі “Патерики” детальніше зупинився на біографічних відомостях про ченців та причинах, які зумовили написання послань. Зауважуючи, що в друкованому вигляді патерика не існувало аж до виходу “Патерикону” Сильвестра Косова, Є. Голубинський кваліфікує його як “компіляцію чи обробку, за якими своїми далеко незадовільну”⁶.

Найзначнішим дослідником пам’ятки був представник київської історично-філологічної школи В.Перетц⁷. Після зіставлення текстів патерика та “Патерикону” він дійшов висновку, що відмінності між прототипом та польським перекладом зумовлені впливом “Житій святих” Петра Скарги. Науковець визначив засоби адаптації тексту патерика, що виявилися у збільшенні наративності, доповненні тексту авторськими аналогіями, порівняннями та висновками при загальному скороченні обсягу житій. Метою переробок, на думку В. Перетца, було посилення наголосу на благородстві та особливій милості, яку має “руський народ” від Бога.

За останні десять років найвагомим внеском у вивчення патерика та “Патерикону” стала праця арх. Ігоря (Ісиченка)⁸. У ній пам’ятка характеризується у кількох контекстах: середньовічної східнослов’янської культури і впливу на неї візантійського літературного досвіду; жанрово-стильової системи бароко, зокрема, в редакціях Сильвестра Косова, Йосифа Тризни та Калістрата Холошевського. Дослідник встановив літературні джерела, які слугували зразками для “Патерикону”, особливу увагу звернув на образність мови, її алегоризм та метафоричність, а також на емблематичні властивості тексту.

“Патерикон” як пам’ятку вперше опубліковано в серії “Українські гарвардські студії”, в томі “Seventeenth-Century Writings on the Kievan Caves Monastery” (1987 р.), до якого, разом з працею Сильвестра Косова, увійшли “Тератургема” Афанасія Кальнофойського та “Religiosae Kiovienses Cryptae” Йогана Гербінія (Яна Капусти). Видання супроводжується передмовою Пауліни Левін, у якій подано біографічні відомості про Косова, а також здійснено огляд осно-

вних досліджень пам'ятки. Метою створення "Патерикону" П.Левін називає спростування закидів протестантів та католиків щодо святості печерських реліквій та правдивості чудес, які відбувалися в монастирі.

Нещодавно у серії "Пам'ятки української православної богословської думки XVII ст." вийшов український переклад "Патерикону" Сильвестра Косова. Його перекладачем, упорядником та коментатором є о. Юрій (Мицик)⁹.

У цій розвідці ми зосередимося переважно на зміні поняттєвого апарату в дотичних до православної догматики питаннях та спробуємо сформулювати гіпотези, які б таку зміну пояснювали.

"Заслуга" (meritum) є важливим елементом католицької концепції спасіння. У сучасній "Католицькій енциклопедії" meritum тлумачиться як властивість людини робити добрі вчинки і за це отримувати "винагороду" (praemium, merces)¹⁰. Уважається, що здійснені святими добрі вчинки, настільки значущі, що вони можуть забезпечити порятунок й іншим християнам. Видається, що подібний тезис не був випрацюваний у православної доктрині киево-руської доби, тому зрозуміло, чому в Києво-Печерському патерику такого акценту немає, натомість у тексті Сильвестра Косова ми на нього вже натрапляємо:

<p>Zywot s. Agapeta Pieczarskiego, cudownego lekarza. Napisany od Polikarpa S. Archimandrycie Pieczarskiemu Akindynowi. Żył około Roku Pańskiego, 1084</p>	<p>О святѢм и блаженѢм АгапитѢ, безмѢднонь врачи. Слово 27</p>
<p>Wziawszy tedy habit Zakonniczy, y żywot ścisły w Monasteru Pieczarskim, żył statecznie do śmierci, w wielkiej o zbawiennych vczynkach pracy (p. 60)¹¹.</p>	<p>Таже и сій Арьменинь пострижеса в Печерском монастыри и ту животь свой сконча въ добрым исповѢданіи (с. 132)¹².</p>

Вірменин, який був колегою та супротивником святого лікаря Агапіта, після його смерті відійшов від Вірменської апостольської церкви і прийняв постриг. І якщо в патерику наголошується на зміні конфесії, то в "Патериконі" важливими є насамперед "добрі вчинки", що ведуть до спасіння.

Підкреслення важливості "добрих вчинків" зумовлене полемікою проти протестантів, що латентно присутня у "Патериконі". Найбільш випукло і по-слідовно, радше в позитивному, ніж у полемічному викладі, Сильвестр Косов розмежовує відмінності між різними течіями протестантизму та православною візантійською доктриною у тексті іншого свого твору – "Екзегезиси" (1635 р.). Спочатку він викладає позицію супротивника, а потім представляє православне бачення. Заперечуючи кальвіністську оцінку "добрих вчинків", Косов пристає до католицької ідеї meritum, позиціонує її як властиву православної догматиці, визнаючи їх шляхом для спасіння:

"My zaś wyznawamy wiarę bez dobrych uczynkow być martwą; y iesliby ia kto nalepzą miał, ze złymi uczynkami zbawienia bez pokuty nie dostapi"¹³.

Петро Могила у "Православному сповіданні віри" (част. III "Любовь") після розділу про сім смертних гріхів пише про три гріхи супроти Святого Духа, першим з яких є "Излишнее упование на млтв бжїю, без творенія добрыхъ

дѢль”. Власне тут чи не найбільш повно (остаточно) висвітлено проблему meritum:

Православное исповѣданіе вѣры соборныя и апостольскія церкви восточныя
Вопросъ, ѡд (№ 34) Что есть многое оупованіе на блѣгодать бжїю? Ѡвѣтъ. Многое оупованіе есть многая смѣлость юже имѣеть кто на блѣгоутробіе бжїе, егда надѣется, іакоу грѣшашу ему, не имаме оудержати бгѣ блѣгодати своєю, ниже имать того мучити. И такоу малобрежеть ѡ бжїѣй правдѣ: и иже таковѣй блазни подлещать [...]. Таковы суть, иже смѣлствуют и глаголють дерзновенно, аще хошеть бгѣ спасуся. и аще не хошеть погину. ѡ томъ всема не траться неправитися, но малорадѣюще небрегутъ ѡ спасеніи души своєю. [...]. Подобнѣ грѣшати, и иже единою вѣрою, без добрыхъ дѢль надѣются наслѣдствити вѣчную жизнь.

У наведеному уривку виразно простежується полеміка з протестантським запереченням “добрих діл”, а внесення цього питання до “Катехизису” слід розцінювати як тлумачення цього концепту в православній доктрині.

Іншим істотним питанням є місце перебування душ після смерті. Редагування Косовим тексту патерика помітне при зіставленні двох уривків:

Zywot s. Theodozego Pieczarskiego	Житіє преподобнаго отца нашего Феодосіа
Modlić tak: Iezw Panie y Zbawiećielu moy, bądź miłościw duszy moiey, a day Anyołow twoich, aby iey nieprzyaciel duszny przeskody nie czynił; a żeby mię dowiedly oney radości, któraś zgotował wiernym twoim (p. 32).	Но обаче молютися, владыко мой, Ісусе Христе, милостивъ буди души моеи, да не усращеть ея противных лукавство, но да приимуть ю аггели твои, провидящи ю темных мытарствъ , приводящее ю къ твоего милосердія свѣту (с. 72).

Бачимо, що переклад загалом майже дослівний, однак із сигнальним пропуском поняття “митарств”. Митарства, як відомо, служили приблизним відповідником католицькому чистилищу, що категорично заперечила протестантська догматика¹⁴. У православній догматиці XVII ст. однозначної позиції щодо митарств не існувало, тому Косов обережно обходить цей сюжет.

Натомість Сильвестр Косов детально розписує місце, куди потрапить Феодосій Печерський по смерті, чого немає у Києво-Печерському патеріку:

Zywot s. Theodozego Pieczarskiego	Житіє преподобнаго отца нашего Феодосіа
Już mi z niewoli ciała wynisć Pan moy każe, już w naysłodsze oblicze swoje patrzyć: іуż до Apostołow, Patryarchow, Meczennikow, Wyznawcow, Spowiednikow, y Wszystkich Świętych choragu i przyłączyć mnie chce: Już do onych pałacow, nie ręka ludzka budowanych, ale Boska przenośiny czynić roskażуie: іуż do onych roskoszy y radości, ktorych ucho nie słyszało, oko nie widziało, ani na serce ludzkie przyszły, zasłać pragnie (p. 33).	Се бо любовію всѣхъ васѣ лобзах, яко отхожу къ владыцѣ нашему, господу Ісусу Христу (с. 73).

У “Екзегезисі” прикметним є пояснення щодо посмертного стану душі, яке дає Косов, заперечуючи тезу антитринітаріїв про її смертність:

“My trzymam, ze dusze ludzkie po smieci nie obumeraią, ani zasypiaią, ale sprawedliwych dusze (lubo non tam perfectam, iako z ciałem po sądnym dniu, intensiue et extensiue, będą mieć) maią beatitudinem, która formaliter in visione Dei per lumen gloriae zawisła; dusze zaś potępionych in orco tego błogosławieństwa pozbawieni są y nie ucieszaią się z oblicza Bożego; co im iest za naiwiększa mękę”¹⁵.

У додатку (appendix) він зазначає, що місце, де чесні душі можуть споглядати Бога, лишилося невизначеним у православній доктрині, проте одразу ж додає, що в католицизмі чистилище також точно не локалізоване¹⁶.

Ще одним наріжним питанням було передвизначення. У патериковій новелі рішення Феодосія Печерського піти на прощу до Єрусалима не вельми схвалюється, адже таким чином він би покинув свою майбутню паству, порушивши божественне переднаречення своєї долі. У “Патериконі” Сильвестра Косова цю характерну засторогу пропущено:

Żywot s. Theodozege Pieczarskiego	Житіє преподобнаго отца нашего Феодосія
W tym trafili się pielgrzymowie od Jeruzalem , on wielce się zapaliwszy miłością miejsc świętych, uczynił z nimi znowę, chcać	К сим же паки блаженный юноша мысляше, како и кымь образом спастися. Таче слышавъ паки и о святых мѣстех,
nawiedzić miejsca one, gdzie Zbawiciel świata dla zbawienia naszego pracował y krew swa naydrozsza przelal (p. 21).	идѣже Господь нашъ плотию походи, и желаше тамо ити и поклонитися им. [...] Благый же Богъ не попусти ему отыти отъ страны сея, его же от чрева материя назнамена пастыря быти въ странѣ сей словесныхъ своихъ овецъ (с. 24).

Можна обережно припустити, що Косов (умисно чи неусвідомлено?) оминає дразливу проблему предестинації як таку, що може наштовхнути на паралель із кальвіністською доктриною спасіння¹⁷.

У виданому одночасно з “Патериконом” творі “Екзегезисі” Сильвестр Косов пише:

“Kalwin powiada y uczy, że Bog przed wieki iednych na zbawienie, a drugieh na potępienie przeyrzyał; onych bez żadney zastugi, a tych bez żadney winy, ale tylko dla tego, że Mu się tak podobało. [...] My zaś, prawostawni, trzymaliśmy zawsze y trzymamy, że Bog wszechmocny swoją dobrocią, iako stworzył człowieka pierwszego, teraz prowadząc iego potomkow w ten koniec, abywyszcy byli zbawieni, dał wszystkie potrzeby, y natury, y łaski, do dostapienia żywota wiecznego”¹⁸.

Отже, намагання відмежуватися від протестантської концепції передвизначення приводить до редагування такого авторитетного джерела, як патерик. Ідея предестинації, присутня в патериковому житті прп. Феодосія при оповіді про народження, хрещення, та зустріч з Антонієм Печерським, у “Патериконі” максимально затерта й знівельована.

Чергові розбіжності насуває тема чернечих обітниць, яка у патерику та “Патериконі” висвітлюється доволі по-різному. Монахи, об’єднані у спільноти, мали дотримуватися безшлюбності, безсрібництва і послуху настоятелів¹⁹.

Тут важливо наголосити, що у творах аскетичного спрямування радше йшлося про вірці чистоти, послуху та безсрібництва, які ілюструються на прикладі житій ченців, а не про певні “формальні” обітници, що їх складав монах. Схоже, укладачі киево-руських патерикових новел теж іще не надто орієнтувалися у тому, що є обітницею, а що – чернечим аскетичним подвигом.

Згадані в патерику аскетичні практики святого Феодосія Печерського Косов передає через формули обітници:

Zywot s. Antoniego Pieczarskiego	Сказаніе что ради прозваси Печерський манастырь
A on iesli kiedy zwierciadłem był czystości, słońce posłuszeństwa, krzyszałem wbstwa (p. 19).	Феодосію приімшу монастир, нача имѣти въздержаніе велико, пошеніе и молитвы съ слезами (с. 19).

Видається, що в могилянські часи вже утвердилася практика складати формальні чернечі обітници. Це, зокрема, підтверджує й питальник із розділу “Послѣдованіе малаго образа, еже есть мантиа” у “Требнику” Петра Могили²⁰:

Требник Петра Могили
<p>Вопрошаст: Съхранишансія въ двѣвѣ, ѿ цѣломудрін, ѿ блгоговѣніи, даже до смерти?</p> <p>Ѡвѣщасть: Сѿи Бѣгу содѣтельсвующу чутный ѿчѣс.</p> <p>Вопрашаст: Сохранишили даже до смерти послушаніе къ настоіателю, ѿ къ всій ѿ Хртѣ братіи?</p> <p>Ѡвѣщасть: Сѿи Бѣгу содѣйствующу чѣтный ѿчѣс.</p> <p>Вопрашаст: Пребудешили до смѣрти въ нестіажаніи, ѿ волной Хѣ ради въ ѡбщожитіи сущей нищѣтѣ, ничтоже собі самому стіжажаіа или храніа, развѣ іако на ѡбщую потребу, ѿ се ѿ послушаніа, а не ѡсбоіѡ ею произволеніа!</p> <p>Ѡвѣщасть: Сѿи чѣтный ѿчѣс, пребуду Бѣгу послѣшествующу (цв – С. 902).</p>

Окрім того, Сильвестр Косов не перекладає деякі спірні місця з ділянок саκραментології, зокрема стосовно таїнств хрещення та причастя: він оминає патерикову згадку про двоетапну процедуру хрещення немовлят, оскільки в XVII ст. вона вже не практикувалася (принаймні про неї не йдеться ні в “Катехизисі”, ні в “Требнику” Могили), а також опускає оповідь про причастя, бо формулювання патерика могли навести на паралель із протестанським запереченням містичної сутності обряду.

Отже, порівняно з патериком, у “Патериконі” кардинальним чином оновлено релігійний поняттєвий апарат. У XVII ст. православні інтелектуали Київської митрополії, як відомо, постали перед викликом Реформації та Католицької Реформи, що примушувало заповнити низку лакун у православному богослов’ї, запозичуючи як дефініції, так і певні догматичні постулати від конфесійних опонентів. “Патерикон” є одним із ранніх прикладів таких спроб, позначених своєрідною еклектикою на межі різних традицій. Серед запроваджених автором новацій слід виділити передусім такі:

а) Сильвестр Косов для оцінки побожного життя вводить поняття “заслуги” (meritum) – елемент католицької сотеріології, який передбачав, що для спасіння недостатньо самої лиш віри і що християнин протягом життя має

здійснювати добрі вчинки; вірогідно, впровадження цього концепту становило собою опосередковану полеміку з протестантським запереченням “добрих діл” як шляху до спасіння;

б) Чернечі аскетичні подвиги (піст, молитва, чування), описувані в патерику, Косов послідовно ототожнює, в т. ч. термінологічно, з обітницями послуху, вбогості та чистоти, складання яких уже формально утвердилося в тогочасній практиці Православної церкви, про що свідчить, зокрема, “Требник” 1646 р. Петра Могили.

Очевидно, ще не маючи авторитетного судження богословів щодо спірних доктринальних питань (адже і “Катехизис” і “Требник” Могили будуть схвалені тільки в 1640-х рр.), Сильвестр Косов уникає заторкувати окремі поняття та сюжети. Саме тому в “Патериконі” опущено вживане автором патерика поняття “митарств”, суголосне католицькому чистилищу, оскільки на той час однозначного погляду на місце посмертного перебування душ київські церковні інтелектуали ще не мали. Також у житті св. Феодосія максимально згладжено наголошену в патерику передвизначеність долі святого, що могла наштовхнути на паралель з кальвіністською доктриною предестинації.

Таким чином, внесені до тексту “Патерикона” зміни засвідчують обережне намагання знайти “третій” шлях між католицтвом та протестантизмом, однак із помітним взорунням саме на католицькі зразки та прихованим опонуванням протестантській доктрині.

- 1 Exegesis, to iest danie sprawy o szkołach kiowskich u winickich, w których ucza zakonnicy Religiey graeckiey... (К.: Лаврська друкарня, 1635); Дидаскалія, альбо наука, которая ся первой из уст священником подавана о седми сакраментях, алболи тайнах (К.: Лаврська друкарня, 1637).
- 2 Абрамович Д. И. Исследование о Киево-Печерском Патерике как историко-литературном памятнике. – Спб., 1902.
- 3 Киево-Печерський патерик / Д.І.Абрамович; Передм. В.І. Кречотня. – К.: Час, 1991 (репринт).
- 4 Голубев С. Т. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. Опыт церковно-исторического исследования. – К.: Типографія Г. Т. Корчак-Новицкаго, 1898. – Т. 2. – С. 292–293.
- 5 Голубинский Е. История русской церкви. Период первый, Киевский или домонгольский. – М.: Университетская типографія, 1901. – Т. 1.
- 6 Там же. – С. 771.
- 7 Киево-Печерский патерик в польском и украинском переводе // Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XV–XVII вв. Славянская филология: Сб. ст. – М., 1958. – Т. 3. – С. 174–210.
- 8 Ісиченко Ю. А. Києво-Печерський патерик у літературному процесі кінця 16 – початку 18 ст. на Україні. – К.: Наукова думка, 1990.
- 9 Косов Сильвестр. Патерик / Упор. Ю. Мицик. – К., 2007.
- 10 Merit. New Advent // Catholic Encyclopedia. – Режим доступу: <http://www.newadvent.org/cathen/10202b.htm>.
- 11 Тут і далі у таблицях: Paterikon abo żywoty ss. oyców pieczarskich // Seventeenth-Century Writings on the Kievan Caves Monastery /Introd. by P.

- Lewin. – Cambridge: Harvard University Press, 1987. – P. 3–116.
- 12Тут і далі у таблицях: Києво-Печерський патерик / Д.І. Абрамович. – К.: Час, 1991 (репринт).
- 13Там само. – С. 432.
- 14Бережна Л. Шукаючи “третій шлях”: есхатологія і спасіння у творах Іпатія Потія та Мелетія Смотрицького. – С. 31–33.
- 15Exegesis, to jest danie sprawy o szkołach kiowskich y winickich, w których uczą zakonnicy Religiey graeckiey, przez wielebnego oycy Sylwestra Kossowa, electa episkopa Mścislawskiego, Mogilowskiego, Orszańskiego, prsed rokiem terażnieyszym w tychże szkołach przez trzy lata profesora, napisane... 1635 // Архив ЮЗР. – Ч. I. – Т. 8. – Вып. 1. – С. 437.
- 16Por.: “To przestrzegam, czytelniku łaskawy, ze meisce, gdzieby sprawedliwi tego błogosławieństwa na ten czas przed. sądnym dniem zażywali, nie iest ograniczone ieszcze w ćerkwi Bożey (miedzy temi dwiema raiem i niebem) dla różnych sęnteciy oycow świętych; iędni bowiem z nich powiadaia byđ dusze sprawedliwych do dnia sądnego w raiu ziemnym y tam patrzyć na twarz Bożą, jako Justynus święty: [...] Zaty y Thomas Aquinas z Augustynem słowko to niebo tak interpretuia: [...]. A niema byđz to nieograniczenie mieysca dziwne żadnemu, bo y w kościele rzymskim locus purgatorij ograniczony nie iest, choć wszyscy go wierzą bydz, o czym Bellarmin w te słowā: [...] to iest: gdzieby był czyscioc o ktorym pytaniu nic kościoł nie ograniczył, a iest wiele opinii?” (Exegesis to iest danie sprawy o szkołach kiowskich y winickich... – S. 426).
- 17Корзо М. Украинская и белорусская катехетическая традиция конца XVI – XVIII вв.: становление, эволюция и проблема заимствований. – М.: “Канон+”, РООИ “Реабилитация”, 2007. – С. 388.
- 18Exegesis, to iest danie sprawy o szkołach kiowskich y winickich... – S. 424.
- 19Січенко І. Аскетична література Київської Русі. – Харків: Акта, 2005. – С. 157–158.
- 20Требник Петра Могилы / Упоряд. А. Жуковський. – Канберра ; Мюнхен; Париж, 1988.

Sylvestr Kosov

SUMMARY

Ievgeniia Sakal

TEXTUAL DIFFERENCES BETWEEN THE KIEVO-PECHERSKY PATERIK AND THE PATERIKON (1635) BY

This paper examines doctrinal differences between the medieval and early-modern versions of the Kyiv Orthodox Church thought. The core source of my research is the Paterikon (1635) by Sylvestr Kosov. It is the so-called translation of “Ukrainian” medieval Lives of the Holy Fathers into Polish. The author of Paterikon tried to find a third way between the Catholic and Protestant dogmatic traditions; however, he took Catholic sources as the model and provided in the text of Paterikon hidden oppositions to the Protestant teaching.

Key words: “good deeds”, Calvinist idea of predestination, severe trials of the soul, ascetic practices (fasting, prayers, and vespers), vows (poverty, chastity, and obedience).